

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

*Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

*“Проблеми конституційно-правової модернізації
держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”,
м. Київ, МАУП, 22 листопада 2012 р.*

Частина II

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 2 від 27.02.13)

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності: [зб. наук.
С76 пр.] / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 8: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми конституційно-правової модернізації держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”, м. Київ, 22 листоп. 2012 р. — Ч. II / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2013. — 184 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

Селезньова О. А.

Необхідність інтеграційного вибору України:

Митний союз чи ЄС? 58

Жабюк І. Я.

Стратегія і тактика забезпечення національної економічної безпеки в Україні.....

66

Зваридчук Т. М.

Державна молодіжна політика в Україні:

перспективи розвитку 70

Кирильчук Є. О.

Інформаційне суспільство як феномен:

політологічна парадигма 74

Клінова І. Ю.

Правове регулювання у сфері державного управління молодіжною політикою в Україні.....

81

Комаров О. В.

Справедливість як умова функціонування

досудового слідства 90

Кравченко Т. А.

Поняття “традиційної легітимності” у класичній державно-правовій теорії.....

96

Ларина И. А., Астафьева Г. И.

Государственная политика в социогуманитарной сфере.

Психологические аспекты глобализации 105

Магеррамзаде Алібала Саттар огли

Щодо аналізу механізмів і перебігу макроекономічних

потрясінь у світовій економіці 112

ПОНЯТТЯ “ТРАДИЦІЙНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ” У КЛАСИЧНІЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ ТЕОРІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 96–104

На сьогодні питання, пов'язані з дослідженням феномену легітимності влади, а також процесів, механізмів та інститутів її легітимації, складають одну з фундаментальних проблем сучасної державно-правової науки. Справді, характеризуючи політику як “систему дій, яка ієрархічно вибудовує відносини між різними соціальними групами з приводу завоювання домінуючої ролі в суспільстві” [1, 9], або ж як участь у владних відносинах та намагання брати участь у розподілі влади [2, 646], ми стикаємося з такими явищами, як панування та підкорення. По суті, саме через їх діалектичний взаємозв'язок утворюються наукові підстави стверджувати про існування певної системи управління, а також такої загальної форми організації суспільних відносин, як держава. Недарма, у визначенні К. Гаджієва, держава постає як “формація, де в різних пропорціях поєднано етнонаціональні, соціокультурні, майнові та громадянські інтереси людей” [3, 78]. Тому дослідження та визначення типів легітимного панування виступає одним із найважливіших завдань сучасної державно-правової науки.

Водночас звернення до класичної державно-правової теорії видається актуальним з огляду на те, що сама процедура адекватного науково-теоретичного розкриття змісту поняття легітимності та легітимації неможлива поза аналізом класич-

них досліджень, у яких було закладено методологічні основи вивчення цих явищ. Більше того, доволі часто зустрічаємо специфічне свідоме або несвідоме “розмивання” змісту поняття легітимності, коли воно надто часто використовується у спотвореному або неточному значенні. На нашу думку, дієвим теоретичним заходом проти цієї небезпечної тенденції є звернення до класичних джерел, у яких знаходимо не тільки точне визначення цього поняття, але й змістовний аналіз типів легітимного панування у межах державно-правової науки. Свідченням значущості та важливості розробки проблематики легітимності в межах державно-правової теорії є постійно збільшувана кількість фахівців, які звертаються до цієї теми в контексті аналізу сучасних перетворень як в Україні, так і Росії. Так само питання легітимності державної влади в умовах сучасного глобального розвитку аналізуються в дослідженнях сучасних західних авторів. Об’єктивним ґрунтом для їх розробок стали роботи А. Кінга та Р. Роуза, в яких було максимально чітко визначено необхідність переосмислення феномену легітимності в умовах підвищення складності державного управління та збільшення меж соціальної діяльності держави. Що ж до вітчизняних теоретиків, то, по суті, одним з найбільш усебічних досліджень проблеми легітимності державної влади досі залишається праця В. Ковальчука [4].

Сьогодні в різних державно-правових дослідженнях можна зустріти відмінні способи визначення змісту поняття легітимності. Так, С. Рябов зазначає, що легітимність влади є її невід’ємною ознакою і означає, що владні настанови, повеління, накази сприймаються підвладними як дійсно обов’язкові й необхідні від самого ества, а їх невиконання — як порушення правди життя та як злочин [5, 14]. На думку В. Журавського, легітимність — це здатність влади створювати та підтримувати у населення переконання в тому, що влада в країні наділена правом приймати рішення, які громадяни повинні виконувати [6, 95]. Для О. Соловйова, легітимність — це форма підтримки, виправдання правомірності застосування вла-

ди і здійснення конкретної форми правління чи державою в цілому, чи її окремими структурами або інститутами [7, 96]. Однак, попри всі можливі варіації у тлумаченні змісту цього поняття, практично всі без винятку науковці визнають легітимність як одну з базових ознак державної влади. Причому наукові основи теорії легітимації влади було закладено ще у ХХ ст. в роботах М. Вебера. Тому, говорячи про “класичну державно-правову теорію” в контексті визначення типів легітимного панування, ми маємо на увазі не всю ту сукупність різних поглядів щодо цієї проблеми (в цьому сенсі розгорнутий аналіз різних підходів до аналізу проблеми легітимності надає Ю. Габермас в роботі “Криза легітимності”, 1973 р.), а в першу чергу, позицію М. Вебера, який, за словами В. Бебика, зробив “найбільший внесок у теорію легітимності” [8, 145]. Фактично, таку ж оцінку теорії легітимності М. Вебера надає Д. Хелд, який пише, що веберівська класифікація типів легітимності зберігає свою наукову значимість до сьогоднішнього дня.

Звертаючись до досліджень М. Вебера, перше, на що слід звернути увагу, стосується тих причин, що взагалі спонукали його до дослідження феномену легітимності у державно-правовому контексті. Справді, адекватне розуміння того змісту, який вкладається ним у поняття “ідеальних типів” безпосередньо пов’язане з коректним тлумаченням того контексту, в якому ця проблема взагалі постає в дослідженнях М. Вебера. Нагадаємо, що вивчаючи проблему влади, він виходив з того, що будь-яка влада незалежно від рівня розвитку суспільства, його культурно-національних властивостей, типу політичного режиму тощо, обов’язково конститується як специфічна форма взаємозв’язку між тими, хто здійснює панування та тими, хто підкоряється владі. Загалом ця формула була запропонована ще задовго до М. Вебера, однак саме він акцентував увагу не стільки на наявності чи формі цього зв’язку, скільки на його причинах. Водночас, досліджуючи причини цього зв’язку, М. Вебер робив одне принципове

уточнення. Справа у тому, що для нього певним чином інституціоналізована влада повинна, за визначенням, характеризуватись як стабільна, або ж як така, що є здатною не тільки інституціоналізуватися в той чи інший історичний момент, але й відтворювати й підтримувати цю інституціоналізацію протягом тривалого часу.

За цієї причини М. Вебер від самого початку відкидав численні просвітницькі державно-політичні проекти, в яких прагнулось пояснити взаємозв'язок у системі суб'єктів та об'єктів панування, спираючись чи на ідею "природної" схильності підкорятись, чи на певні психологічні мотиви, чи на укорінену індивідуальну звичку чинити в певний спосіб. Як зазначав сам М. Вебер, "коли б панування ґрунтувалося лише на таких засадах, воно не було б досить стійким". Із цього він робить висновок: "...ті, хто панує, та їхні підлеглі прагнуть внутрішньо впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам легітимності" [9, 157]. Очевидно, що втрата таким чином витлумаченої легітимності призводить до надзвичайно важливих наслідків, які впливають не просто на долю тих чи інших правителів, політичних еліт, груп або навіть класів, але на всю сформовану систему політичного управління в суспільстві. Більше того, процес втрати легітимності (делегітимації) практично завжди має вплив на стабільність базових засад державності як такої, що може проявитись в генеруванні загальносуспільних конфліктів, які зрештою розв'язуватимуться у революційний спосіб. Таким чином, стабільність системи державно-політичного управління, так само як і стабільність держави, за М. Вебером, напрямую залежать від того, наскільки влада спромоглася сконцентрувати навколо себе своєрідний "заряд легітимності", який, в свою чергу, може мати чітко визначене джерело. Всього, як вважав М. Вебер, існує лише три джерела політичної легітимності: традиція, харизма та раціональність. У результаті чого ним і було виділено три типи влади (три типи панування): а) тра-

диційну, б) харизматичну, в) раціонально-правову. В межах цієї статті ми ставимо на меті дослідити виключно традиційну легітимність.

Хоча вже на цьому етапі слід зробити одне принципове методологічне уточнення. Справа в тому, що сьогодні в окремих роботах вітчизняних та російських авторів можна зустріти позицію, яка засновується на жорсткому протиставленні цих трьох типів легітимності. Справді, М. Вебер чітко їх розділяє. Однак, тим не менш, він вважав, що будь-яка влада, що прагне стабільності, як правило, намагається задіяти всі можливі у даному випадку джерела легітимації. Тому цілком логічно, що навіть пишучи про сучасні демократичні країни, все одно можемо визначати, наприклад, рівень харизматичності тих чи інших політичних діячів. Але при цьому основним джерелом їхньої легітимності все ж таки є раціонально-правова легітимність. Зазначене положення про своєрідну взаємодію різних джерел легітимності, або їх “дифузії” в сучасних державно-правових умовах, видається особливо важливим з огляду на те, що наразі дедалі частіше дослідники звертають увагу на процеси свідомого впливу з боку держави або окремих політичних сил на “конституювання” легітимності. Тобто з огляду на те, що сьогодні легітимність може цілеспрямовано “породжуватись” (за допомогою різноманітних PR-технологій, як це переконливо демонструють А. Поніделко та А. Лукашев [10], ЗМІ тощо), державно-правова теорія повинна бути здатною чітко визначити, про яку саме легітимність ведеться мова в кожному конкретному випадку і який саме образ легітимного панування прагнуть створити у суспільній свідомості ті чи інші політичні технології.

Досліджуючи традиційний тип панування або традиційну легітимність, М. Вебер характеризує її як таку, що засновується на історичних звичаях та традиціях. Причому цей тип панування часто супроводжується вірою в святість існуючої влади, а отже, й в святенність установленого цією владою порядку. Хоча, пояснюючи процедуру “встановлення порядку” в умовах

традиційної влади, М. Вебер спеціально наголошує на тому, що її не можна суцільно ототожнювати зі свавіллям, оскільки “обов’язкова сила” традиції має універсальне значення і розповсюджується як на тих, хто здійснює панування (виконує найважливіші управлінські функції), так і на тих, над ким це панування здійснюється. У цьому контексті, з наукового погляду, надзвичайно важливо уникати спрощеного тлумачення традиційної легітимності, коли це поняття тлумачиться у термінах свавілля правителя, який, по суті, трактується як деспот чи тиран, що може через посилення на традицію виправдати будь-які свої дії. Насправді ж, на думку М. Вебера, як і будь-який інший тип панування, традиційна легітимність засновується на певній сукупності правил та норм, що можуть бути формалізованими у вигляді законів (хоча, навіть у випадку формалізації, мова ведеться не про суворе формальне право, а радше про матеріальні принципи управління і судочинства) або неформалізованими. Ці норми є відомими всім членам суспільства і вони сприймаються як належні та справедливі з огляду на їх “освіченість традицією”. Тому, аналізуючи традиційну легітимність, М. Вебер пропонував тлумачити дії володаря як такі, що суворо обмежуються традицією. Більше того, як вважав цей теоретик, перша ж спроба володаря порушити ці норми означатиме підриг суспільної віри щодо справедливості дій тих, хто здійснює панування. В результаті чого, дещо перефразуючи такий фундаментальний принцип правової держави, як верховенство права, можна сказати, що традиційна легітимність може бути описана в термінах “верховенства правової традиції”.

У даному випадку традиція відіграє важливу консолідуючу роль у державі й суспільстві, оскільки пошук суспільного консенсусу та весь державно-правовий розвиток здійснюється на основі ряду традиційних норм, які не піддаються сумніву ані суб’єктами державного управління, ані його об’єктами. В результаті чого досягається значний рівень державно-правової стабільності. Щоправда, характеризуючи традицій-

ний тип панування як “стабільний”, необхідно пам’ятати, що ця стабільність має й свій негативний бік, оскільки в умовах традиційної легітимності практично унеможливлюється процес прийняття нових регулятивних норм, які б діяли стосовно всіх учасників державно-правових відносин. Як доводив М. Вебер, створення якихось нових законів поруч із освяченими традицією нормами тут неможливе в принципі. Таким чином, засновані на традиційному типі легітимності системи державної влади, як правило, стикаються з проблемою розвитку, який ніколи не може бути реалізований у формі будь-яких адаптивних чи трансформативних змін, а може мати місце винятково у формі підтримання та збереження існуючої традиції й існуючої структури державно-правових та політичних відносин.

Загалом М. Вебер виділяв дві основні структури організації управлінського процесу, які характерні для традиційного типу легітимності. Ними є патріархальна та станова структура. В першому випадку, процес управління ґрунтується на принципі особистої залежності тих, ким управляють, від того, хто управляє. Тому причиною реалізації управлінських рішень за таких умов є патріархальний статус володаря. Крайнім виразом подібної управлінсько-політичної структури М. Вебер вважав султанат. До речі, на його думку, в цьому випадку рівень політичного свавілля володаря є, насправді, найвищим, оскільки традицією часто освячується право такого володаря, як “глави” великої родини (зазначеною родиною виступає вся держава в цілому), на прийняття будь-яких рішень навіть таких, що видаватимуться його підданим несправедливими. Причиною цього є своєрідна персоналізація традиції, коли володар розглядається не тільки як носій, але й як втілення чи уособлення цієї традиції. Така структура хоча й характеризується як жорстко ієрархічна, але, на відміну від раціонально-бюрократичної структури управління, вона утворюється не за професійним, а за патріархальним принципом. У результаті чого державне управління стає повністю

гетерономним та гетерокефальним. В іншому випадку, коли мова ведеться про станову структуру традиційного панування, управлінський апарат уже не розглядається як сукупність слуг того чи іншого володаря. Це дає поштовх до формування вільних управлінців. За цих умов, на думку М. Вебера, влада виявляється поділеною між вищим володарем, з одного боку, та апропрійованим і привілейованим управлінським штабом — з іншого. Утім, навіть попри певні відмінності між цими двома структурами, в обох випадках залишається незмінним причинний зв'язок між владним пануванням та підкоренням владі, що дозволяє розглядати станову і патріархальну структуру державного управління лише як різні прояви одно й того ж самого типу легітимності.

Таким чином, можемо сформулювати наступні висновки. По-перше, звернення до класичних державно-правових теорій легітимації влади є важливим у методологічному аспекті з огляду на те, що це дозволяє чітко усвідомити ті передумови та причини, які стали основою для постання феномену легітимності як важливого предмета досліджень власне юридичної науки. У цьому контексті особливого значення набуває той факт, що для класичної державно-правової теорії питання легітимності є фундаментальною складовою будь-якого наукового аналізу не лише держави як такої, але й всіх форм її правової взаємодії з суспільством і громадянином. По-друге, необхідно звернути увагу на те, що виділяючи певні “ідеальні типи” легітимності (традиційна легітимність є одним з них), М. Вебер жодною мірою не намагався протиставити їх, вказуючи на те, що доволі часто у тій чи іншій системі державної влади або у тому чи іншому організованому на нормативних основах управлінні суспільними процесами можна спостерігати елементи та властивості різних типів легітимації. З цього погляду вивчення традиційної легітимності є необхідною умовою побудови цілісної наукової концепції розвитку державно-правової системи. По-третє, на основі зазначеного вище, можна стверджувати, що тради-

ційна легітимність є складним явищем, вона включає у себе не тільки різні способи структурної організації (султанат та станова моделі організації держави і державної влади), але й різні механізми підтримання своєї стабільності. При цьому окремі елементи цього типу легітимності можуть зустрічатись й у практиці функціонування сучасних держав, що лише посилює актуальність державно-правових досліджень цього феномену.

Література

1. *Політологія: історія та методологія* / За ред. Ф. М. Кирилюка. — К.: Здоров'я, 2000.
2. *Вебер М.* Избранные произведения / М. Вебер. — М.: Прогресс, 1990.
3. *Гаджиев К. С.* Введение в политическую науку / К. С. Гаджиев. — М.: Изд-кая корп. "Логос", 2000.
4. *Ковальчук В. Б.* Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці: монографія. / В. Б. Ковальчук. — К.: Логос, 2011.
5. *Рябов С. Г.* Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. — К.: Тандем, 1996.
6. *Політологія* / Кер. авт. кол. М. І. Панов. — К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2005.
7. *Соловьев А. И.* Политология: Политическая теория, политические технологи / А. И. Соловьев. — М.: Аспект Пресс, 2005.
8. *Бебик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / В. М. Бебик. — К.: МАУП, 2000.
9. *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер. — К.: Основи, 1998.
10. *Лукашев А. В., Пониделко А. В.* Анатомия демократии, или Черный PR как институт гражданского общества / А. В. Лукашев, А. В. Пониделко. — СПб.: Издательский дом "Бизнес-Пресса", 2001.